

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проголошений Україною стратегічний курс на демократичну трансформацію передбачає її розвиток як високорозвиненої держави, що інтегрується у глобальний цивілізаційний процес. Даний процес орієнтований на передові моделі і технології світового розвитку, що цілком відповідає напрямку світового соціального прогресу, який переважно ґрунтується на імперативах ліберальної доктрини. Дана особливість обґрунтована тим, що саме ліберальна думка привнесла до світової системи цінностей і загальноприйнятих принципів світову ідею самоцінності людської особистості, створила цілий спектр світоглядних пріоритетів, які у процесі еволюції набули планетарного характеру. Вона змогла заповнити простір ідеологічного та суспільного-політичного життя всього світосоціуму і об'єднати в собі низку суспільно-політичних течій.

Визнаючи теоретичну актуальність обраної для дисертаційного дослідження теми, слід наголосити на тому, що в основу сучасного розвитку політичної системи України покладено демократичний проект, базові ліберальні цінності і принципи, але, незважаючи на це, проблемою сьогодення все ще залишається пошук раціональної моделі розвитку всього українського співтовариства та інституціональних структур. Конституційно проголошений Україною курс на розбудову демократичної, соціальної, правової держави не завжди збігається з внутрішніми специфічними закономірностями розвитку політичної системи і соціального організму. На тлі видимої стабілізації соціально-економічного життя і відносного політичного порядку триває зростання невизначеності в ідеологічних регуляторах суспільного й індивідуального життя у сфері духовно-моральних відносин. У даному зв'язку основним завданням є визначення, на якому світоглядному підґрунті повинно діяти суспільство і на якому підґрунті має бути сформована державна ідейно-теоретична платформа, яка змогла б гармонійно об'єднати національні інтереси і загальнолюдські цінності.

Актуальність осмислення та аналізу в узагальненому вигляді сукупності всіх ідей і концепцій, створених в процесі зародження і становлення української ліберальної думки, а також досвіду їх практичного вирішення, визначені тим, що саме вони є фундаментальною базою для нинішніх науково-практичних дій в процесі розбудови українського демократичного суспільства, в основі якого лежить той самий історичний принцип – національна і правова єдність нації і держави.

Нагальною є необхідність виявлення умов і факторів, що перешкоджають зміцненню позицій ліберальних політичних сил (зокрема, політичних партій ліберального спрямування) в українській політичній системі.

Враховуючи те, що характер соціально-політичних процесів, які здійснюються в рамках ліберальних ідей і пріоритетів як у сучасному світі в цілому, так і в українському суспільстві зокрема, визначається поєднанням комплексу об'єктивних і суб'єктивних факторів, виходить, що їх осмислення

можливе за умови ретроспективного вивчення досягнень європейської і вітчизняної ліберальної думки, досвіду, політичного життя і сформованих на їх основі концептуальних ідей, ціннісних засад і положень лібералізму як теорії, ідеології і руху.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане в межах планової наукової теми кафедри суспільних та гуманітарних наук Іллічівського інституту Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Дослідження процесу утвердження ліберальних принципів та цінностей у сучасному українському політикумі» (№ держреєстрації 0107U012510, наказ ОНУ імені І. І. Мечникова № 3278-18 від «06» листопада 2007 р.).

Метою дисертаційної роботи є дослідження європейської і вітчизняної ліберальної традиції та її прояву в сучасному політичному процесі України.

Для досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі завдання:

- простежити еволюцію світової та вітчизняної політико-правової думки щодо основних засад лібералізму, визначити критерії диференціації його основних елементів (категорій);
- проаналізувати феномен лібералізму як систему цінностей, визначити специфіку розуміння ідеалів свободи, прав, рівності, індивідуалізму, соціально-політичного плюралізму, стабільності, справедливості, автономії особи та її пріоритету відносно держави та суспільства в європейській та українській політичній думці;
- дати порівняльну характеристику інтерпретації ліберальних ідеалів у консервативній та соціал-демократичній теоріях;
- осмислити принципи взаємовідношення і взаємодії лібералізму і демократії як одного із способів організації і реалізації політичного життя;
- дослідити, яким чином класичні та сучасні європейські проекти ліберальної моделі адаптуються до вітчизняних умов суспільного розвитку;
- дати характеристику основним партіям, які сьогодні репрезентують в Україні ліберальний напрям політичного розвитку, окреслити можливість їх партійного впливу на державну владу, свідомість населення країни та політичну перспективу створення загальнонаціональної ідеї;
- на підставі узагальнення досліджуваного матеріалу спрогнозувати перспективу для подальшого розвитку лібералізму як ідеології і політичної течії в світовому значенні в цілому, і в Україні зокрема;
- розкрити позитивні сторони ліберального проекту розвитку західних країн та можливість їх креативного втілення в сучасній Україні.

Об'єктом дисертаційного дослідження виступає ліберальна теорія як наукова концепція, важливий чинник суспільно-політичного розвитку та ідеологічна основа функціонування суспільно-політичних інститутів та суб'єктів політичного процесу.

Предметом дослідження є ідейні та політико-правові засади лібералізму, а також специфіка та перспективи їх реалізації в сучасному процесі демократизації української державності та її інституціональних структур.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження в роботі використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить діалектичний метод пізнання суспільних явищ і процесів.

Метод системного аналізу дозволив дослідити розвиток лібералізму як ідеології та політичної течії у якості комплексного процесу, обумовленого певними політичними, економічними та соціальними обставинами.

Застосування методу структурно-функціонального аналізу дало можливість продемонструвати та пояснити, по-перше, його рольову специфіку, способи реалізації ліберальних ідей в соціальній реальності, по-друге – взаємозв'язки та взаємодію лібералізму з іншими політичними ідеологіями і течіями, що констатує його життєздатність.

Використання компаративістського та ретроспективного методів аналізу дало можливість проаналізувати політичну течію та ідеологію лібералізму в різні історичні періоди розвитку людської цивілізації, сучасні тенденції його зближення з основними ідеологіями з метою виявлення загальних рис і специфіки його прояву в сучасному політичному процесі.

Використання біхевіористського підходу обґрунтовано тим, що лібералізм орієнтований на особу, визначення спектру її прав і свобод, критеріїв домінуючих мотивів її поведінки, її первинності по відношенню до соціально-політичних інститутів та соціокультурних утворень.

Нормативно-ціннісний підхід склав методологічну основу для визначення ціннісних засад сучасного ліберального феномену, особливостей його напрямків і течій.

Інституційний метод застосовується при дослідженні сучасної динаміки політико-правових та соціальних інститутів України з метою розкриття особливостей і визначення основи їх внутрішньої структури в умовах ліберальної модернізації системи.

У роботі також використовуються загальнонаукові методи: аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування, прогностичний метод.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена змістом дослідницьких завдань та шляхами їх розв'язання.

У межах здійсненого дослідження отримано результати, які мають наукову новизну:

вперше одержано:

на рівні дисертаційної роботи ґрунтовно досліджено процес зародження та становлення українського політичного лібералізму: від окремих ліберальних світоглядних ідей періоду Київської Русі до сучасного утворення цілісної доктрини та її подальшого розвитку; розкрито причини, що стримували ліберальний рух в Україні;

виявлено та проаналізовано систему доказів щодо підстав і необхідності подальшого розвитку української державності на засадах лібералізму;

визначено фактори сучасних тенденцій зближення та взаємопроникнення провідних світових ідеологій – лібералізму, консерватизму і соціал-демократії,

що відповідно дозволило довести пріоритетність ліберальної ідеології, виходячи з того, що дві інші живлять її;

запропоновано політико-правові та соціальні шляхи виходу України з складної політичної ситуації, які серйозно гальмують демократичний розвиток країни. Серед них розвиток системи на основі творчого синтезу принципів, цінностей і досягнень лібералізму і демократії європейського типу з українською історичною спадщиною і врахуванням сучасної специфіки України; встановлення гармонійних відносин між принципами індивідуалізму і колективізму, з домінуванням індивідуалістичних цінностей (береться автономія особи); реформування системи державного управління, судового захисту і правоохоронної діяльності; зберігаючи національно-культурні традиції, змінити систему цінностей і світоглядних настанов у менталітеті українського народу; формування загальнонаціональної ідеології на користь суб'єкта суспільних відносин на основі його світоглядних орієнтирів і духовно-практичного пізнання світу людиною; виконання українськими політичними партіями ліберальної спрямованості своєї основної функції: представлення інтересів народу;

удосконалено:

основні чинники становлення і розвитку ідейно-політичної доктрини європейського та зокрема українського лібералізму, як визначальну особливість розвитку кожної з них;

концепт феномена лібералізму – за суттю, за змістом, за формою в різних країнах та в різні часи цивілізаційного розвитку, доведено, що лібералізм не виробляє нову теорію і нові форми, а при необхідності розв'язання виниклих питань і проблем пропонує власні проекти, спираючись на вже створену теоретичну базу, при цьому акумулювавши її положення до сучасності;

характер та результати впливу ліберальних ідей на українське державотворення, що дозволило аргументовано пояснити закономірності сучасного стану політичного простору країни та з'ясувати роль ліберальних чинників у сучасному процесі реформування українського суспільства, розбудови соціальної правової держави та громадянського суспільства;

теоретичне та практичне підґрунтя сучасних українських партій ліберальної спрямованості як єдиної політичної сили з усвідомленою ліберальною ідеологією, доведено, що нормативні орієнтири за низкою параметрів не співпадають із сучасними проектами ліберальної теорії, що обумовлює слабкість ліберального руху і самого лібералізму в Україні у політичному відношенні;

підстави соціокультурної ідентичності і територіально-державної приналежності населення України, як визначального чинника з питань формування у нього нового світогляду і критерію єдності українського суспільства;

дістало подальший розвиток:

всебічне вивчення та критичне осмислення сучасної сутності дефініції лібералізму, надано авторське політологічне визначення поняттю, що досліджується, в єдності його базових ідей, цінностей, принципів;

комплексний аналіз основних категорій лібералізму;

аргументи стосовно того, що базовою одиницею соціального цілого у сучасному ліберальному вимірі є індивідуалізм;

теоретичне положення сучасного лібералізму щодо значимості й необхідності регламентації, гарантування та захисту прав націй, народів, національних меншин та інших етносоціальних груп як найбільш значимих колективних спільнот, у яких і за допомогою яких кожен окремо взятий індивід може реалізовувати свої права і свободи;

експлікація сучасних напрямків лібералізму та виявлення характерних ознак їх прояву в умовах сучасної динаміки політико-правових і соціальних інститутів України;

з'ясування суті ідейно-політичної доктрини європейського та зокрема українського лібералізму, з виокремленням його основних світоглядних настанов, ідейних цінностей, політичних принципів, на підставі чого доведено, що лібералізм має як точки перетину, так і розбіжності з традиційним українським світоглядом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що дане дослідження може стати підґрунтям до вивчення складних політико-правових та соціальних процесів в Україні, починаючи з часів Київської Русі, що дозволить виявити глибинні підстави зародження і розвитку українського лібералізму. З іншого боку, здобутки автора дозволяють уточнити і конкретизувати роль та місце лібералізму в сучасному соціально-політичному просторі.

Матеріали і висновки дослідження можуть використовуватися для створення сучасної теорії політичних ідеологій; розглядатися як інструментарій для вивчення та можливого вдосконалення ідейних платформ, програмних документів і політичних доктрин існуючих партій і рухів ліберального ґатунку. Основні висновки потребують урахування в процесі вироблення концептуальних засад державотворення і національно-державного будівництва; визначення шляхів подальшої розбудови політико-правових та соціальних інститутів (правової соціальної держави, публічної влади, громадянського суспільства тощо); обґрунтування державної національної ідеї в Україні; в законодавчій та практично-політичній діяльності нашої країни, а також на рівні програмних положень демократичних політичних сил.

Матеріали й висновки дисертації можуть бути використані для підготовки підручників і навчальних посібників, удосконалення навчальних програм і спецкурсів з політології та інших соціально-гуманітарних та правових дисциплін. До таких, зокрема, можуть бути віднесені навчальні курси з теоретичної і прикладної політології, історії політичних і правових вчень, правознавства, етнополітики, державного управління та місцевого самоврядування, з вивчення політичних систем та їх інституціональної структури (держави, політичних партій, різних гілок влади тощо), політико-правових і соціальних інститутів.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації пройшли апробацію на наукових конференціях і

семінарах: Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток і зміцнення громадянського суспільства, забезпечення основних прав людини і громадянських свобод» (Київ, 2004 р.); щорічній загальноінститутській науково-практичній конференції «Регіональна політика на сучасному етапі державотворення: проблеми децентралізації, ризики та перспективи впровадження» (Одеса, 2006 р.); III Міжнародній науковій конференції «Революції в Україні у XX-XXI століттях: співзвуччя епох» (Одеса, 2007 р.); XXII науково-практичній конференції «Соціально-політична взаємодія в сучасній Україні: вибір шляхів державного розвитку» (Одеса, 2007 р.); науковому семінарі «Політична взаємодія в Україні на сучасному етапі: проблеми та перспективи» (Одеса, 2007 р.); науковому семінарі «Вибори до Верховної Ради 2007: Одеський вимір» (Одеса, 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри» (Одеса, 2007 р.); щорічній Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації» (Одеса, 2007 р.); I Міжнародній науковій конференції «Одеські соціологічні читання» на тему «Інституційні зміни і пошук нової ідентичності» (Одеса, 2007 р.); I Міжнародній конференції для студентів, магістрів, аспірантів, вчених «Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій» (Суми, 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Ольвійський форум-2008: стратегії України в геополітичному просторі» (Ялта, 2008 р.); II Міжнародній практичній конференції «Одеські соціологічні читання» за темою: «Соціальна політика і механізми інтеграції українського суспільства» (Одеса, 2008 р.). Основні положення дисертації обговорювалися на наукових семінарах кафедри суспільних та гуманітарних наук та наукових конференціях професорсько-викладацького складу і наукових працівників Іллічівського інституту Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Матеріали дослідження були використані автором при розробці й викладанні курсів «Політологія», «Соціологія», «Філософія», «Правознавство» в Іллічівському інституті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Публікації за темою дисертації. Основні положення та результати дисертації відображені в індивідуальній монографії, 27 статтях у наукових журналах, збірниках наукових праць за фахом, матеріалах і тезах конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 382 сторінки. Список використаних джерел складається із 446 найменувань (48 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** автор обґрунтовує актуальність дисертаційної теми, розкриває зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, формулює мету та дослідницькі завдання, об'єкт, предмет, методологічну основу дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У **першому розділі** – «**Теоретико-методологічні засади дослідження лібералізму**» – на основі поетапного вивчення особливостей теоретичних підходів в репрезентованих працях європейських і українських мислителів, науковців та політиків розглянуто та з'ясовано стан наукової розробки проблеми, обґрунтовано основоположні принципи аналізу феномену лібералізму, які використовуються автором в процесі дослідження, визначається поняття та розкривається сутність сучасного лібералізму, виокремлюються та аналізуються його складові категорії.

У *підрозділі 1.1. «Стан наукової розробки проблеми та дослідницькі методи»* зазначається, що феномен лібералізму і політична практика є предметом розгляду в надзвичайно широкому спектрі робіт вітчизняних і зарубіжних мислителів, вчених, політиків минулого і сучасності.

Теоретичні питання ліберального феномену, зокрема пов'язані з проблемами рівності, справедливості, прав індивіда, нації (народу), суспільного договору, здійснення державної влади, утвердження конституціоналізму, суверенітету та інші, що йдуть корінням у минулі століття, висвітлюються в працях зарубіжних вчених (Платон, Аристотель, Цицерон, Н. Макіавеллі, Ж. Боден, Ж. Кальвін, Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, К. Гельвецій, Ж.-Ж. Руссо, Т. Джефферсон, Д. Медісон, І. Кант, Г. Гегель, І. Бентам, Д. Мілль, Г. Спенсер, Б. Констан, А. Токвіль, Д. Гобсон, Л. Гобхаус, Т. Грін, Д. Дьюї, В. Репке, Дж. Кейнс, Л. Мізес, Ф. Хайєк, Р. Арон, М. Фрідман та ін.) і українських вчених (І. Вишенський, С. Оріховський, Х. Філалет, М. Драгоманов, С. Подолинський, М. Зібер, В. Антонович, М. Туган-Барановський, Б. Кістяківський, М. Старицький, А. Желябов, І. Петрункевич, І. Франко, М. Павлик, Ю. Романчук, С. Єфремов, М. Міхновський, І. Лисяк-Рудницький, І. Дзюба, Г. Касьянов, Л. Лук'яненко, В. Мороз, В. Стус та ін.).

У новітній період розвитку лібералізму серед впливових європейських мислителів, що займалися вивченням різних його аспектів, можна виділити праці Р. Белламі, Д. Боаза, І. Валлерстайна, Р. Дворкіна, Д. Кекеса, В. Кимліка, Р. Нозіка, Д. Ролза, М. Сендела, Е. Тоффлера, Ю. Хабермаса та багатьох інших.

Еволюція лібералізму як ідейно-політична традиція європейської цивілізації досліджена у працях зарубіжних дослідників: К. Гаджієва, Н. Дергунової, Л. Зідентопа, П. Манана, Д. Себайна, В. Согріна, Т. Торсона та ін.

Еволюційний аспект витоків історичного розвитку українського лібералізму розглядається у загальному контексті дослідження засад формування і розвитку, визначення сутності української політичної думки як своєрідного феномену, у роботах вітчизняних вчених В. Барана, І. Кураса,

Ю. Левенця, Я. Малика, А. Русначенко, П. Саса, О. Сліпушко, А. Слюсаренко, В. Тимошенко, М. Томенко та ін.

Феномен лібералізму (з акцентом на сучасність) досліджували зарубіжні вчені Л. Балашов, Д. Боаз, Д. Волдрон, К. Гаджієв, Д. Гелд, Б. Капустін, А. Кара-Мурза, А. Левкін, Н. Нарочницька, Л. Новікова і І. Сіземська, Т. Ойзерман, Д. Ролз, К. Ростіашвілі, Дж. Уолдрон, М. Чернавський, Д. Шушарін та ін., і українські дослідники В. Заблоцький, М. Примуш та ін.

Проблеми співвідношення, синтезу ідеологічних засад лібералізму, соціал-демократії, консерватизму та демократії і оцінка практичних результатів виявлення даних тенденцій знайшли своє наукове обґрунтування у роботах сучасних зарубіжних та українських дослідників, а саме: С. Айвазова, К. Ващенко, О. Вебер, В. Войтков, К. Гаджієв, О. Галкін, С. Гелей, А. Громико, В. Заблоцький, М. Загладін, Ю. Замошкін, Б. Капустін, Г. Кертман, Т. Лебедева, Т. Майєр, В. Медведчук, А. Мисливченко, Л. Нудненко, В. Орлов, І. Паньков, С. Перегудов, П. Рахшмір, Ж.-Ф. Ревел, В. Сіренко, В. Согрін, І. Шадрин та ін.

Різними аспектами аналізу сучасного духовного процесу, стану соціальної та економічної сфери, становленню громадянського суспільства в Україні й, відповідно, значення лібералізму в цих процесах займалися М. Вівчарик, Е. Гансова, В. Гілко, О. Донченко, А. Карась, Л. Кормич, Л. Кудінова, П. Панченко, І. Підлуська, В. Речицький, Ю. Романенко, Г. Соловій, Г. Усатенко, В. Чмихова, Л. Шарм та ін.

Модель ефективного розвитку України як на сучасному етапі, так і на перспективу орієнтовану на ліберальні проекти розглянуто в роботах українських та зарубіжних дослідників та політиків: Г. Дашутіна, Г. Колодко, В. Медведчука, О. Мороза, М. Розумного.

В даному підрозділі автор характеризує загальноприйняті методи наукового аналізу: порівняльно-політологічний, історичний, системний; основні закони і принципи діалектики: єдності і боротьби протилежностей, заперечення, причинно-наслідковий зв'язок, які були покладені у основу роботи.

Таким чином, аналіз великого і різноманітного арсеналу джерел дозволяє відзначити, що вони у підсумованому, інтеграційному вигляді складають ґрунтовний фундамент для системного розуміння ліберального феномену. Між тим складний комплекс проблем ще не дістав повного висвітлення. Крім раніше відзначених дискусійними залишаються підходи щодо визначення специфічних особливостей українського лібералізму, до набутого і запозиченого ліберального досвіду, спірною є оцінка реального політико-правового і соціального процесів у нашій країні, в той же час інтеграційна спрямованість України у глобальні світові процеси потребує поглибленого вивчення своєї історико-політичної і соціокультурної специфіки.

У підрозділі 1.2. «Сучасне тлумачення лібералізму та його категорій: нові підходи і трактування» на основі аналізу репрезентованих у сучасній науковій літературі точок зору поняття лібералізму дисертант відзначає, що це найдавніше вчення, націлене на зростаюче значення особистості і визначення її співвідносин з суспільними інститутами. Це означає, перш за все, свободу

людської особистості, систему прав індивіда, суспільства і держави, в основі якої лежить визнання природних прав людини. Лібералізм сконцентрував у собі загальнолюдські ідеали і цінності, охопив у своєму вченні усі сторони і сфери життєдіяльності індивіда, суспільства, держави і цивілізації в цілому. Зазначається, що лібералізм – система індивідуалістична, яка утверджує вищі пріоритети прав і свобод людини і громадянина. У зв'язку з цим індивідуалізм прийнято розуміти як одну з дефінітивних ознак лібералізму, як соціальний та ідеологічний феномен.

У дисертації визначена специфіка розуміння ліберальною теорією ідеалів свободи, прав, рівності, індивідуалізму, соціально-політичного плюралізму, стабільності, справедливості, автономії особи і її пріоритету по відношенню до держави і суспільства.

Таким чином, встановлено, що лібералізм – це не система, яка складається із стандартних елементів, це, перш за все сукупність певних ідей, яка має свої традиції, певні рамки і намічені шляхи досягнення своєї мети.

У *Висновках до розділу I* зазначається, що кожна із теорій представляє досліднику необхідний апробований методологічний і теоретичний інструментарій, який в органічній сполучі надає ліберальному феномену концептуальне уявлення і може бути використаний для об'єктивної оцінки сучасних теоретичних і практичних тенденцій його прояву, з подальшим їх екстраполюванням на сучасний український суспільний устрій. Наголошується на тому, що кожне з суджень стосовно субординації ціннісних категорій, які складають базис ліберальної теорії і практики, дає новий образ лібералізму.

У **другому розділі – «Еволюція ліберальної думки та її основні напрями»** – розглянуто ідейно-теоретичні витoki та засади європейського лібералізму, висвітлені здобутки вчених, відповідно визначено специфіку ліберальних традицій на кожному з етапів його становлення і розвитку, показано органічну спадкоємність в процесі його еволюції, характеризуються його основні сучасні напрями і течії, розглядаються тенденції зближення ліберальної, соціал-демократичної і консервативної ідеологій та обґрунтовуються результати їх взаємопроникнень й взаємодоповнень.

У *підрозділі 2.1. «Ідейно-теоретичні витoki та засади європейського лібералізму»* наголошується, що процес вивчення й осмислення лібералізму передбачає виявлення його фундаментальних основ, розуміння яких видається неможливим без аналізу генезису ліберальної думки і оволодіння системою зв'язків у ліберальних традиціях, які, без сумніву, існували на усіх етапах його становлення і розвитку. У даному зв'язку при дослідженні зазначеної проблеми автор визначає та аналізує наступні основні етапи: 1) ранній етап становлення лібералізму (епоха античності і середньовіччя); 2) етап методологічного обґрунтування лібералізму, яке формувалося спочатку філософами християнської ідеології, епохи Відродження і Реформації, в подальшому епохи Нового часу і епохи європейського просвітництва; 3) етап «класичного лібералізму»; 4) етап «нового» або «соціального» лібералізму.

У дисертації окремому аналізу піддаються наукові праці лібералів-класиків (І. Канта, Г. Гегеля, І. Бентама, Д. Міля, Г. Спенсера, У. Беджгота, Б. Константа, А. Токвіля та ін.). Зроблено висновок, що на відміну від античних політико-правових вчень, які ґрунтувалися на ідеї рівності, ліберали-класики зосереджували усю свою увагу на принципі свободи яку розглядали як здатність людини до самодетермінації, напрямку пов'язаної з вольовим аспектом людської природи. Ліберали-класики, ґрунтуючись на досягненнях ліберальної думки і серйозно модернізувавши теорію суспільного договору, створили методологічний та теоретичний інструментарій побудови держави поєднаної з ліберально-демократичними принципами.

На основі дослідження науково-теоретичних фактів і практичних результатів ліберального процесу у ХХ столітті автор робить висновок, що так званий «новий» лібералізм (або по-іншому «соціальний»), вирішував ті самі проблеми розвитку суспільства і в цілому цивілізації, що й класичний, однак мав значні відмінні особливості. Свідченням цього є те, що «новий» лібералізм був переважно націлений, по-перше, на проведення соціально-економічних реформ, у яких передбачалося певне обмеження економічної свободи політичними методами і створення соціалізованої економіки з обов'язковим законодавчим оформленням; по-друге, на вирішення соціальних проблем у суспільстві, яке передбачало взяття до уваги всіх сторін життєдіяльності соціуму і реальних умов його розвитку і розвитку цивілізації в цілому.

Таким чином, аналіз ідейно-теоретичних витоків та засад лібералізму показав, що ліберальна думка від початку ніколи не складала якоїсь єдиної школи суспільних ідей у зв'язку з тим, що їх концептуальні основи були вельми неоднозначними. Даний факт обумовлений тим, що ліберальні традиції, які формувалися як в різні історичні часи так і приблизно в один і той же час (європейська, англійська, американська і французька), мали значні відмінності між собою, оскільки спиралися на різні теоретичні джерела і вирішували різні історичні завдання. Однак, незважаючи на це, «класична» і «нова» або «соціальна» форми лібералізму, так само як і сучасна, вбачали свою одвічну мету у забезпеченні відповідних умов для динамічного і вільного розвитку суспільства, покращенні добробуту його членів, збереженні і зміцненні невід'ємних прав людини.

У підрозділі 2.2. «Основні напрями і течії сучасного лібералізму» автор констатує, що уявлення про цінності, фундаментальні основи і цілі розвитку людства постійно змінюються, отже, відбувається й еволюція лібералізму. У зв'язку з цим зазначається, що сучасний «глобальний світ» применшує існування тієї чи іншої окремо взятої ідеології, що важко було помітити ще у другій половині ХХ ст. Таким чином, кожен політичний феномен, у тому числі й лібералізм, почав переходити у нову якість і набувати нових видів, зокрема, у ліберальній течії все більше вкорінюються тенденції ліберально-демократичної, соціал-ліберальної, націонал-ліберальної, консервативно-ліберальної моделей розвитку.

Осмилення ліберальної демократії було проведено на основі сучасного розуміння лібералізму і демократії і встановлення критеріїв їх співвідношення через визначення діалектичного протистояння між ними.

Автор дисертації доводить, що лібертаризм не є однією з течій лібералізму.

Осмилення націонал-лібералізму було досягнуто через визначення ступеню і критеріїв порівнянності лібералізму з націоналізмом.

Визначення складових соціал-ліберальної і консервативно-ліберальної моделей розвитку надано у наступному підрозділі даного розділу при розгляді особливостей сучасного лібералізму, соціал-демократії та консерватизму.

У дисертації показано, що основними напрямками сучасного лібералізму є політичний, економічний, соціальний, культурний його напрями.

Таким чином, аналіз основних сучасних напрямків і течій лібералізму з притаманною кожній з них системою цінностей і принципів, на перший погляд, може переконати в тому, що сам лібералізм у його теоретичному обґрунтуванні мало в чому змінився. Однак, методи і способи, які використовують для реалізації цих цінностей і принципів свідчать про істотні відмінності в самому лібералізмі.

У підрозділі 2.3. «Тенденції зближення основних ідеологій у сучасному світі» наголошується, що характерною особливістю існуючої нині усієї світосистеми в цілому є поєднання на практиці найважливіших елементів лібералізму, консерватизму, соціал-демократизму тощо, їх взаємообумовленість.

У дисертації показано, що серед широкого спектру ціннісних установок у кожній з ідеологій у реальності є декілька основних базових цінностей, які визнаються більшістю людей демократичних суспільств і об'єднують ідеології, які піддаються аналізу. Це свобода, рівність, порядок.

У дослідженні показано, що результатом процесу синтезу лібералізму, консерватизму і соціал-демократії є ідеологічне оформлення цих констант у «соціальний лібералізм», у «ліберальний консерватизм» або «консервативний лібералізм» тощо. Дисертант показує яким чином ці течії проявляються у сучасній Україні. Зроблено висновок, що поділ сучасного лібералізму на ці політичні напрями свідчить про переоцінку цінностей всередині самої ліберальної системи.

У роботі показано, що лібералізм, консерватизм і соціал-демократія у своїй ідеологічній єдності у сучасній Україні, так само як і їх міжнародні ідеологічні форми, мають ті самі тенденції взаємопроникнення і взаємодоповнення на рівні ідей, цінностей і принципів. Зроблено висновок, що на рівні свідомості має не відбуватися усвідомлення тенденцій зближення ідеологій, які ми аналізуємо, і перспектив їх спільної діяльності, даний факт має певні прояви лише на рівні окремих партій, громадських організацій і особистостей.

Таким чином, автор аргументує свою думку про те, що тенденції взаємопроникнення і взаємообумовленості ідеологій, що розглядаються, проявляються на рівні взаємного корегування і стримування. Дані прояви досягаються за умови, що кожна з ідеологій вступає у відносини такого роду з

іншою ідеологією як опонент, виходячи з конкретних потреб і умов стану соціуму і цивілізації.

У *Висновках до розділу 2* резюмується, що ліберальна доктрина, як і будь-яка інша, по суті своїй, представляє собою ідеологічні, світоглядні конструкції, які є продуктом людського розуму, стилю мислення, емоційних і психологічних орієнтирів і пріоритетів індивідууму та його практичної діяльності, детерміновані суспільними об'єктивними і суб'єктивними мотивами, виходить, що вона постійно піддається змінам, а це у свою чергу приводить до нових форм мислення, формування у ній нових напрямів (різновидів), течій. Зазначається, що не дивлячись на те, що світова соціальна практика за минулий історичний період не дала однозначної відповіді на оптимальну модель розвитку соціуму і держави, вона все ж змогла визначити орієнтири подальшого розвитку цивілізації, які ґрунтуються пріоритетно на ліберально-демократичних принципах і правилах.

У третьому розділі – **«Ліберальні традиції як інтегральна характеристика процесу формування і розвитку української держави»** простежується та аналізується процес становлення і утвердження ідей і принципів лібералізму в українському ідеологічному просторі, який має свою неповторну історію та охоплює період Київської Русі, литовсько-польський період, період взаємодії України з Росією і Австрією у XVII-XVIII століттях і перші паростки зародження ліберального руху, період національно-визвольного руху за національно-державне відродження у XIX – на початку XX століть, радянський період і наступний за ним етап у розвитку української державності.

У підрозділі 3.1. *«Утвердження ліберальних ідей в історії української державності (з часів Київської Русі до першої половини XIX століття включно)»* автор констатує, що глибинні витoki ідей лібералізму в історії української державності виходять з епохи середньовіччя й ідентифікуються з витокami історії Київської Русі і визначає цей період першим етапом.

У дисертації аналізуються архівні матеріали та пам'ятки культури (літописи) того часу (які правомірно можна вважати науковими працями), що дійшли до нашого сучасника і фіксують спадщину ліберальних тенденцій української політико-правової думки. Автор зазначає, що створені нею ідеї і погляди не склалися ще у політичні і правові теорії, але детальний аналіз її концепцій дозволяє виявити елементи лібералізму, які своє подальше теоретичне обґрунтування отримали у працях українських мислителів XV-XVII ст.

На другому етапі (друга половина XV – перша половина XVII ст.) значний внесок у розвиток політико-правової думки епохи Відродження в Україні і в цілому у її європейську теоретичну базу внесла творчість українських мислителів І. Вишенського, Ю. Дрогобича, М. Кропивницького, П. Могили, С. Оріховського, П. Русина, К. Саковича, К. Ставровецького, Х. Філалета та інших. Констатується, що переосмислення базових основ світобудови у їх творчості відбувається у відповідності з ідейною направленістю, притаманною європейській політичній думці у дану епоху, а саме в руслі культури

Відродження, зверненої до античної спадщини. При цьому зазначається, що вони мали свою специфіку, яка перш за все полягала у національних і релігійних особливостях. На цьому етапі першими в Україні центрами консолідації національно-патріотичних сил народу були православні братства. Найбільш прогресивним і модерним було козацьке братство. Дисертант відмічає, що ініційовані ними всі національно-визвольні рухи у цей період часу поступово затверджували нові суспільні форми, які у подальшому використовувалися як фундаментальна база у процесі створення української державності, але більш значимим було те, що визначені у них цілі і сам їх характер сприяли формуванню вільної й незалежної особистості. В цей час всебічне обґрунтування ліберальні ідеї отримали в Конституції Пилипа Орлика.

На третьому етапі (друга половина XVII – XVIII ст.) передумовою виникнення в Росії, а у подальшому і в Україні ліберальних ідей стали модерністські реформи ініційовані російським імператором Петром Великим, а в подальшому й Катериною II, які у кінцевому підсумку дали свої результати. Впровадження в українську систему управління державою і соціумом, у світогляд людей тенденцій Просвітництва стало поштовхом до зародження нової хвилі суспільного руху, у якому центральне місце посідали ліберальні ідеї і тенденції.

На четвертому етапі (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) національно-ліберальний характер суспільного руху в Україні проявився у формі народних виступів, а його ідеологічна спрямованість оформилася у творах ліберально налаштованих українських патріотів. На початку XIX століття цей рух набув більш політизованого і організованого характеру завдяки таємним братствам, союзам і товариствам, що зароджувалися. Розглядаючи таємні організації, дисертант відзначає, що вони мають ту ж саму передісторію, що й ліберальні ідеї в Україні – їх становлення пов'язане все з тією ж Європою. Рушійною силою в процесі формування українського ліберального світогляду стала ідеологія Кирило-Мефодіївського братства.

Таким чином, ліберальні цінності і принципи, розглянуті у процесі аналізу ліберальних ідей в історії української державності, починаючи з часів Київської Русі і закінчуючи серединою XIX століття, були лише елементами справжнього українського лібералізму, який набув своєї істинної значимості в Україні у другій половині XIX ст. завдяки поширенню ліберальних народницьких ідей.

У підрозділі 3.2. «Українська ліберальна думка у другій половині XIX – на початку XX століття» автор зазначає, що хоча ідеї і конкретні завдання мислителів того часу далеко не завжди отримували втілення, вони стали тією науково-практичною базою, на основі якої формувалося ядро української ліберальної думки третьої декади XIX століття і навіть більш того – двох наступних століть.

У дисертації перевага надається вивченню ліберальних ідей і позицій у творчості М. Драгоманова. Дисертант відзначає, що М. Драгоманова не можна відносити до теоретиків українського лібералізму, однак, у його творчості можна простежити низку ліберальних ідей, завдяки яким сама українська

ліберальна думка другої половини ХІХ – початку ХХ століття набула найбільш завершеної форми у порівнянні з попередньою, а сам лібералізм отримав теоретичне обґрунтування у творчості українських вчених.

Ідеї М. Драгоманова були підтримані і розвинуті передовими діячами української культури – М. Міхновським, С. Подолинським, М. Павликом, Ю. Романчуком, І. Франком, С. Єфремовим та ін. У дисертації показано, що незважаючи на низку розбіжностей у концепціях українських політиків і вчених, вони були об'єднані спільною ідеєю радикального реформування соціальної сфери, ідеєю конституціоналізму, затвердження прав і свобод в рамках ліберальної традиції.

Головною особливістю етапу становлення української ліберальної думки у період часу, що розглядається, стало зародження політичних партій. Це істотно відрізняло її від попереднього етапу, в якому основні ліберальні ідеї створювались окремими мислителями і генерувалися у громадських об'єднаннях. Аналіз програмних положень українських партій ліберальної спрямованості, показав, що вони дотримувалися ліберальних ідей, запропонованих видатними українськими вченими та ідеологами ХІХ-ХХ століть.

Таким чином, особливість української ліберальної думки у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. полягає в тому, що заслуга українських учених і політиків, які були кращими її виразниками кінця ХІХ – початку ХХ ст., в історії становлення української ліберальної думки незаперечною. Їх ліберальні ідеї і проекти набули виключно широкого поширення в українській суспільно-політичній і правовій думці і знайшли своє практичне застосування в процесі подальшого будівництва української державності. Саме це і зумовлює особливість української ліберальної думки в історичний період, що розглядається.

У підрозділі 3.3. «Умови та тенденції формування українського лібералізму в період радянської демократії» автор в ході аналізу процесу впровадження тенденцій лібералізму за часи розвитку української державності в умовах радянської політичної системи виокремлює та визначає ті фактори, які стали передумовою затвердження сучасних ліберальних традицій в Україні і визначили характер моделі її суспільного устрою і розвитку на нинішньому етапі.

Дисертант відзначає основні причини соціального розлому і зміни геополітичного простору Радянського Союзу, що намітився у період демократизації та лібералізації радянського режиму наприкінці 80-х – початку 90-х років: 1) низка проектів лібералізації господарської та зовнішньоекономічної діяльності не змогли радикально змінити ситуацію в силу домінуючого суб'єктивізму; 2) в процесі трансформації громадянського суспільства держава не змогла забезпечити йому конструктивне демократичне функціонування, на цій основі воно дистанціювалося від держави і виступило як руйнівна сила у відношенні до держави та її інститутів; 3) в процесі створення нових легальних соціально-політичних інститутів (президентська

вертикаль правління, багатопартійність, регіональне, місцеве самоврядування, приватна власність і бізнес тощо) сама система управління носила централізований характер, а система влади – взаємозалежний; багато правових положень носили декларативний характер; 4) у процесі трансформації системи передові верстви суспільства орієнтувалися не на внутрішні суспільні потреби, багатовікові традиції з ліберального реформування суспільства і держави, а цілком і повністю на стандарти західного лібералізму; 5) непослідовність проведення реформ, відсутність єдності в теорії і практиці; 6) в процесі проведення реформ не був врахований національний фактор, що призвело до появи національних суперечностей і конфліктів; 7) з одного боку, неподоланне бажання керівництва Комуністичної партії за будь-яку ціну зберегти свій авангардний статус, з другого, легальна боротьба різних політичних сил за владу в умовах багатопартійності; 8) принципи і вимоги ліберально-демократичної моделі не були сумісними з реальним характером радянської системи, низкою принципів, створених нею ідеологій соціалізму і комунізму і використовуваними механізмами здійснення нових реформаційних проектів.

Таким чином, беручи до уваги усі позитивні і негативні сторони процесу ліберального реформування соціалістичної системи, слід визнати, що саме негативні сторони більшою мірою стали передумовою для формування незалежної, суверенної України та інших суверенних держав колишнього СРСР. А усі нововведення, визначені в процесі ліберально-демократичного реформування радянської системи, стали основою у виборі подальшого шляху розвитку суверенних держав соціалістичного блоку.

У *Висновках до розділу 3* наголошується, що ідеї державності, які базуються на тенденціях ліберальної доктрини, домінуючих в українській суспільно-політичній і правовій думці, ніколи не втрачали своєї значимості. І тільки процес вступу України у фазу постеконічної трансформації і демократичної модернізації її системи зумовив можливість реалізації ліберальних ідей і принципів, механізмів і процедур, за які свого часу боролися представники української ліберальної думки, суспільно-політичні організації (братства, союзи, партії тощо) і рухи, а також значна частина українського народу протягом усього історичного періоду відстоювання ним свого права на національне самовизначення і державну незалежність.

У четвертому розділі **«Специфіка сучасних процесів реформування України в рамках ліберальних пріоритетів»** досліджуються особливості сучасної динаміки політико-правових і соціальних інститутів України, визначаються основи їх внутрішньої структури в спектрі ліберальних пріоритетів, аналізуються і оцінюються місце і роль ліберальної системи цінностей в процесі культурної трансформації в сучасній Україні, вивчаються фактори, які впливають на еволюцію ідеологічних засад і стратегії сучасних українських партій ліберальної спрямованості.

У *підрозділі 4.1. «Осмилення сучасної динаміки політико-правових і соціальних інститутів України в спектрі ліберальних пріоритетів»* зазначається, що нинішній вектор розвитку української держави (який можна

визначити як ліберально-демократичний) детермінований не тільки оцінкою перспективного розвитку конкретних регіонів світу, але й власними відповідними конкретно-історичними передумовами, що визначені теоретико-практичною передісторією.

У дисертації в спектрі ліберальних пріоритетів досліджено динаміку та характер наступних політико-правових та соціальних інститутів в сучасній Україні: 1) правової держави як невід'ємної складової ліберального суспільства, в основі побудови і функціонування якої покладена ліберальна концепція правління і верховенства права; 2) інституту прав і свобод людини і громадянина, в якому важливим критерієм забезпечення правового статусу людини є принцип гарантованості прав і свобод людини і громадянина; 3) інститутів публічної влади та управління, які ґрунтуються на пріоритеті інтересів громадян; 4) громадянського суспільства; 5) соціальної держави.

Належна увага приділяється осмисленню економічного фактору в Україні, оскільки саме він обумовлює безперервність і ефективність процесу модернізації системи і динаміку інститутів, що її складають.

Таким чином, доводиться, що сучасне українське суспільство не можна охарактеризувати як ліберальне або демократичне, а тим більше як ліберально-демократичне. При цьому процес утвердження ідей, принципів та інститутів даної моделі у розвитку сучасної української системи має свої орієнтири і певні перспективи.

Надано пропозиції щодо покращення подальшого розвитку і розбудови політико-правових і соціальних інститутів в Україні на основі ліберально-демократичних принципів і цінностей.

У підрозділі 4.2. *«Місце і роль ліберальної системи цінностей в процесі культурної трансформації у сучасній Україні»* основний акцент зроблено на вивченні стану системи національних інтересів і пріоритетів, особливостей національно-культурної самоідентифікації, системи цінностей, менталітету української нації і народу, традицій національної культури і моралі, пізнавальної і просвітницької здатності країни, виходячи з того, що саме вони є однією з основних умов прогресу сучасного світу, людської взаємодії, виступають як спонукальні мотиви прагнення людини до самовдосконалення, як передумова консолідації суспільства, єдності нації, злагоди громадянського суспільства.

Таким чином, в роботі доведено, що наслідком поверхневого розуміння ліберальних ідей, цінностей і принципів і придбання ними характеру стереотипізації без урахування особливостей менталітету, культури, духовного стану нації з'явилася втрата їх важливості і значущості для процесу модернізації системи.

У підрозділі 4.3. *«Сучасна реальність і перспективи партій ліберальної спрямованості в українській партійній системі»* аналізуються основні політичні настанови і пріоритетні напрями діяльності нині діючих українських партій ліберальної спрямованості, дається оцінка стану і характеру їх соціальної бази, визначаються основні причини тенденцій їх ідейної і організаційної

слабкості, формулюються науково-практичні рекомендації щодо подальших реальних перспектив підвищення ролі ліберального руху в Україні, політичних об'єднань, які вже створені і що формуються на його основі.

В роботі зазначається, що в Україні на даний момент у ліберальному русі провідними партіями є Ліберальна партія України (даній партії вітчизняні політологи по праву відводять пріоритетне місце), Ліберально-Демократична партія України і партія Вільних Демократів України. Зроблено висновок, що українські партії ліберальної спрямованості мають певну пріоритетну направленість, притаманну «класичному» і «новому» лібералізму, що відрізняє дані партії від сучасного світового лібералізму, який орієнтований на лібералізацію усіх сфер життєдіяльності соціуму.

Виокремлено основні причини тенденцій ідейної і організаційної слабкості українських партій ліберальної спрямованості, до яких віднесено: по-перше, відсутність популярності їх лідерів, а у партій нових ідей, програм і лідерів і втрата інтересу до політики у потенційних їх прибічників; по-друге, ліберальні партії не створили міцної організаційно-партійної структури у регіонах, по-третє, відсутні соціальні групи, що є справжніми носіями ліберальних цінностей; по-четверте, більшість членів суспільства мають вельми неясне уявлення про те, що таке лібералізм, вони мають уявлення про певні цінності (цінність людської особистості, свобода, рівність, справедливість, права тощо), не розуміючи істинного ліберального їх змісту, відповідно, виборці голосують не за програму партії, а за цінності, які включені до лексики багатьох українських політичних партій. Це вказує на те, що ліберальні партії не проводять політичної соціалізації мас.

Таким чином, очевидним є те, що позиції і дії вітчизняних ліберальних партій не співпадають з «канонічною» європейською ліберальною традицією у питанні структурування політичних сил і громадських інститутів. Це, перш за все, пов'язане з тим, що самі суб'єкти українського ліберального руху мають поверхове уявлення про ліберальні ідеали і про інструменти та механізми їх практичної реалізації, не займаються глибоким вивченням і осмисленням як власної ліберальної практики, так і загальноєвропейської. Дисертант доводить, що жодна з українських партій ліберальної спрямованості не може називатися ліберальною політичною силою.

У *Висновках до розділу 4* підсумковою є думка про те, що важкість реалізації ліберальних програм у сучасній Україні певною мірою пов'язана з політичною слабкістю ліберального феномену, відсутністю міцної соціальної бази, низьким рівнем ідейного і організаційного стану існуючих партій і організацій ліберальної спрямованості тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведені теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що виявляються в комплексному дослідженні загальноєвропейської і вітчизняної ліберальної традиції, виявленні закономірностей та особливостей

сучасного ліберального феномену, з'ясуванні його тенденцій прояву та характеру впливу на сучасний процес розвитку всієї світосистеми та України зокрема. Основним завданням дисертації було обґрунтування відповідних теоретичних положень і формування на цій основі практичних рекомендацій щодо подальших напрямків і перспектив процесу демократизації України. В результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Змістовна складова української ліберальної доктрини, починаючи з засад її формування, переконує в тому, що в її структурі простежуються елементи спадкоємності із загальноєвропейською. Успадковуючи її ідейну спрямованість (це стосується не тільки лібералізму, а й інших ідеологічних та політичних течій), українська ліберальна думка змогла акумулювати створені нею ідеї, концепції і цінності щодо власних потреб та умов розвитку, що дає підстави констатувати, що вона ніколи не була ізольована від європейської ліберальної традиції. Посилаючись на це, автор даного дослідження вважає, що вивчення українського лібералізму необхідно здійснювати у взаємозв'язку з розглядом доктринальних форм та моделей лібералізму, репрезентованих європейською цивілізацією. Разом з тим аналіз світоглядно-ідеологічних чинників дає підстави стверджувати, що українські мислителі та ідеологи створювали свої власні філософські та політичні ліберальні ідеї, і це відповідним чином визначило специфіку української ліберальної думки і стало критерієм якісної відмінності від загальноєвропейської.

Проведений історичний екскурс у питанні формування й утвердження ліберальних традицій в процесі розвитку українського державництва дає підстави констатувати, що тенденції неспроможності політики лібералізму в Україні у всій історії її існування мають ряд особливостей. При цьому обстоюється ідея, що одна із багатьох причин, котра стала перешкодою для розвитку нашого суспільства, згідно із ліберальними проектами – у тому, що власне ліберальні принципи не були настільки запитуваними і достатньо продуктивно усвідомлюваними переважною більшістю; відповідно, населення країни опинилося значною мірою не підготовленим до практичної реалізації ні загальноєвропейського теоретичного ліберального досвіду, ні власного.

Аналіз концептуальних категорій сучасного лібералізму підтвердив, що базовою одиницею соціального цілого є індивідуалізм. Безпосередньо навколо даного поняття у досліджуваному вченні концентруються всі елементи, цінності, принципи. Лібералізм в обґрунтуванні принципів індивідуалізму, з одного боку, основний акцент робить на ідеї автономного існування кожного індивіда; з іншого, ґрунтуючись на комплексному підході, згідно з яким людина розглядається як істота соціальна, яка має потребу у співробітництві з іншими людьми, акцентує увагу на її соціальному оточенні. Таким чином, індивід в теорії лібералізму вже не становить окремої субстанції наукового пізнання, а розглядається як член реальної спільноти.

Лібералізм як вчення, віддане ідеям свободи, рівності, права, справедливості, стабільності та іншим базовим цінностям, надає можливість

окремій особистості зокрема, та всім закладам й інститутам суспільства в цілому жити, розвиватися й діяти автономно, сприяючи цим досягненню поставленої ним мети. Безумовно, головною ідеологічною рушійною силою є ідея свободи особистості, котра, в свою чергу, передбачає свободу розвитку всіх. Це найцінніша, що має переваги над всіма правами індивіда, політико-правова ідея, покладена в основу всієї ліберальної думки та відповідної наукової теорії в цілому. Ліберальне розуміння рівності вибудовується не із ідеї соціальної рівності, а з рівності правової. Ліберальні концепції про співвідношення свободи та рівності виходять із поняття людської гідності.

Сучасна ліберальна теорія розглядає націю, народ, національні меншини та інші етносоціальні групи в якості найбільш значущих колективних спільнот, в котрих і завдяки котрим окремо взятий індивід може зреалізувати свої права та свободи. У цьому зв'язку аналізована нами теорія усвідомлює значущість та необхідність регламентації, гарантування та захисту прав (що базуються на ліберально-демократичних принципах) цим етносоціальним спільнотам. Така сучасна ліберальна позиція порівняно з попередніми її уявленнями у даному питанні є визначальною особливістю.

Проведений аналіз концептуальних категорій досліджуваного феномена і репрезентованих в сучасній науковій літературі підходів стосовно його тлумачення дає підстави стверджувати, що лібералізм – це те інституціональне середовище, котре постійно перебуває в процесі еволюції, дозволяє людині стати вищою цінністю і єдиним центром, навколо якого зосереджується і обертається весь історичний розвиток. Це вчення про закономірності, про незворотність прогресивного розвитку людини та цивілізації в цілому як універсальний закон всесвіту. Феномен ефективності лібералізму визначений тим, що впродовж всієї своєї історії він не тільки модернізував цілі, ідеї і принципи – у відповідності з вимогами часу та прогресивним розвитком цивілізації, але й сам отримував суттєві зміни в різних напрямках.

Особливість сучасного лібералізму полягає в тому, що він у своїй теорії не створює нові напрямки та течії, а, виходячи із потреб та пріоритетів часу, пов'язаних зі становленням основ нового суспільства, пропонує адекватні проекти їх вирішення. Саме в цьому полягає його актуальність та перевага. В цілому, аналізуючи феномен сучасного лібералізму, необхідно відзначити, що він перебуває в процесі свого становлення і має ще незавершений характер.

Нині на міжнародному рівні у філософсько-політичних течій – лібералізму, консерватизму і соціал-демократії, – як в теоретичному, так і в практичному їх аспектах відзначається більше спільного, ніж розбіжностей, в них обстоюються свобода індивіда, економічна свобода, недоторканність приватної економічної ініціативи та приватної власності, вільноринкова економіка, конституційна держава, превалювання законів і їх цінність тощо. Це свідчить про те, що ціннісні установлення і принципи пріоритетно ґрунтуються на положеннях ліберальної ідеології. Відповідно, для побудови збалансованого та стабільного політичного устрою в Україні необхідно здійснити свідомий та послідовний синтез принципів компонентів, які в процесі взаємного зближення

проявилися в цих трьох світових ідеологіях з урахуванням духовно-моральних, ціннісних критеріїв, інтересів та орієнтирів українського соціуму.

Розглядаючи сучасну Україну як соціально-правову державу, авторка констатує, що на рівні законодавчої бази вона частково відповідає даному положенню. Однак в реальності з цим важко погодитися, бо спостерігається глибокий розрив між офіційно задекларованими положеннями та реально існуючим практичним їх здійсненням.

Сучасна українська практика державного будівництва показала, що в умовах слабо сформованого громадянського суспільства неможливо прищепити демократичну модель побудови політичної системи й управління, ліберальні принципи та цінності. Основна причина полягає у відсутності дуалістичного принципу в становленні незалежної держави та розвинутого громадянського суспільства. У сучасній Україні з метою ефективної роботи демократичних інститутів і системи цінностей, сформованій на основі ліберальних пріоритетів, нагальною необхідністю є встановлення довіри між громадянином та державою, народом (нацією) і владою, суспільством та державою. Така умова може бути реалізованою шляхом реформування системи державного управління, судового захисту та правоохоронної діяльності. Принципово важливим є розвиток громадянського суспільства та його інститутів «знизу». Подібні проекти повинні стати основою нового суспільного договору, суб'єктом якого буде виступати народ.

Визначальним чинником у питанні формування нового світогляду населення країни та критерієм єдності українського суспільства є підстави соціокультурної ідентичності та територіально-державної належності. На процес формування духовного стану українського народу та єдиної духовно-ідеологічної основи в сучасній Україні вплинули як історичні, так і сучасні внутрішні та зовнішні чинники. Однак необхідно констатувати, що основна причина ускладнення даного процесу полягає, з одного боку, у відсутності в кожного індивіда країни власної усталеної об'єктивної світоглядної позиції щодо всіх життєво важливих для людини цінностей, явищ, процесів, у відсутності усвідомлення як кожним індивідом, так і українським народом в цілому, самих себе суб'єктом суспільних відносин. З іншого боку у відсутності державної (загальнонаціональної) ідеології та національної ідеї.

Проведений аналіз процесу культурної трансформації у сучасній Україні, дає підстави констатувати, що одним з основних мотивуючих та відправних чинників духовно-ідеологічних і соціокультурних орієнтирів українського суспільства є менталітет. У зв'язку з цим, зазначається, що розв'язання заявленої у даному дослідженні проблеми може бути досягнуте при умові його коригування в межах українського соціокультурного простору. По-перше, зберігаючи національно-культурні традиції, змінити систему цінностей та світоглядних настанов у менталітеті. Їх оновлення повинно здійснюватися відповідно до ліберальних традицій України і сучасних вимог ліберальної доктрини. По-друге, для того щоб ліберальні цінності, ідеали та принципи були ефективними в Україні, необхідно змінити доктрину лібералізму згідно з

українською дійсністю та культурними традиціями як української нації, так і з традиціями національних меншин, що проживають на території нашої країни та ідентифікують себе з українським народом.

Констатуючи, що на даний момент багато українських партій та об'єднань, котрі претендують на представлення інтересів українського суспільства в сфері політики, в своїх програмах спираються на ліберальні ідеї та цінності, необхідно підкреслити, що безпосередніми виразниками ліберальної ідеології є Ліберальна партія України, Ліберально-Демократична партія України і партія Вільних Демократів України. При цьому ліберальний рух та сам лібералізм в Україні в політичному відношенні поки що залишаються слабкими. Факт відсутності кардинального впливу українських ліберальних партій на розвиток політичної ситуації в країні обумовлений, з одного боку, недостатністю кадрового резерву, здатного протистояти політичним партіям, організованим в інтересах окремих олігархічних та фінансово-промислових груп. З іншого, вони не мають масової підтримки з боку електорату. Це є свідченням того, що даний соціально-політичний суб'єкт не виконує основної своєї функції: вираження інтересів народу.

Всі тенденції розвитку сучасної України вказують на те, що процес пострадянської трансформації демократичної модернізації в нашій країні ще не отримав свого логічного завершення. Але його динаміка та спрямованість серйозно вплинули на створення нових орієнтирів суспільного прогресу, нової філософії політики, заклали міцний фундамент продуктивної системи цінностей, стимулюють і детермінують мотиваційні настанови на участь в життєдіяльності країни, включаючи всі її інститути і сфери.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Гедікова Н. П. Ідейні та політико-правові засади лібералізму: світовий досвід та українська практика (політологічний аспект) : (Монографія) / Наталя Пилипівна Гедікова. – Одеса : Оптімум, 2009. – 330 с.

Рецензії:

Нікітін Л. М. Лібералізм: еволюція ідей, сутність та перспективи його втілення в сучасній Україні / Л. М. Нікітін // Грані (Дніпропетровський державний університет, Центр соціально-політичних досліджень). – 2009. – № 4 (66). – С. 163-164.

Онищук В. М. Сучасна модель державного будівництва України / В. М. Онищук // Наукові праці. Політологія : [наук.-метод.журн. / голов. ред. Багмет М. О.]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Т. 122. – Вип. 109. – С. 162-163.

2. Гедікова Н. Ф. С. Ю. Витте – приверженець великих ліберальних реформ в Росії / Н. Ф. Гедікова // Перспективи (Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського,

Одеський Національний політехнічний університет). – 2002. – № 1 (17). – С. 44-47.

3. Гедикова Н. Ф. Специфические особенности «нового» либерализма и его основные формы / Н. Ф. Гедикова // Перспективи (Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського, Одеський Національний політехнічний університет). – 2003. – № 1 (21). – С. 108-114.

4. Гедикова Н. Ф. Особенности становления и развития «нового» либерализма в спектре западноевропейской политической философии конца XIX – первой половины XX столетия / Н. Ф. Гедикова // Наукове пізнання: методологія та технологія (Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського). – 2005. – № 1 (15). – С. 18-22.

5. Гедикова Н. Ф. Элементы либерализма в истории украинского национально-освободительного движения (XIV-XVIII ст.) / Н. Ф. Гедикова // Наукове пізнання: методологія та технологія (Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського). – 2005. – № 2 (16). – С. 21-27.

6. Гедикова Н. Ф. Причины внутреннего разрушения идеологических реалий либерализма во второй половине XX века / Н. Ф. Гедикова // Держава і право. Юридичні і політичні науки : [зб. наук. праць / голов. ред. Кресіна І. О.]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 31. – С. 514-522.

7. Гедикова Н. Ф. Парадоксы западного либерализма второй половины XX столетия / Н. Ф. Гедикова // Перспективи (Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського, Одеський Національний політехнічний університет). – 2006. – № 2 (34). – С. 9-14.

8. Гедікова Н. П. Економічний лібералізм: феномен сучасності і українська реальність / Н. П. Гедікова // Перспективи (Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського). – 2006. – № 4 (36). – С. 16-22.

9. Гедікова Н. П. Стан громадянського суспільства в Україні в сучасних умовах ліберальної демократії / Н. П. Гедікова // Наукове пізнання: методологія та технологія (Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського). – 2006. – № 2 (18). – С. 21-26.

10. Гедикова Н. Ф. Особенности основных этапов эволюционного развития украинской либеральной мысли во второй половине XIX – начале XX веков / Н. Ф. Гедикова // Наукове пізнання: методологія і технологія (Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського) – 2007. – № 1 (19). – С. 38-44.

11. Гедикова Н. Ф. Право и гарантии его обеспечения в современных условиях формирования правового государства в Украине: политико-правовой анализ / Н. Ф. Гедикова // Перспективи (Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського, Одеський Національний політехнічний університет). – 2007. – № 1 (37). – С. 29-35.

12. Гедикова Н. Ф. Современный социальный либерализм и динамика украинской социальной политики / Н. Ф. Гедикова // Науковий вісник (Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців): [зб. наук. праць / голов. ред. Соколов В. М.]. – Одеса, 2007. – № 10 (47). – С. 129-138.

13. Гедікова Н. П. Ліберальна демократія і критерії її співмірності з ліберальною теорією / Н. П. Гедікова // Науковий вісник (Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців): [зб. наук. праць / голов. ред. Соколов В. М.]. – Одеса, 2007. – № 15 (52). – С. 90-103.

14. Гедикова Н. Ф. Степень соизмеримости либертаризма с либерализмом: сравнительный анализ / Н. Ф. Гедикова // Науковий вісник (Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців): [зб. наук. праць / голов. ред. Соколов В. М.]. – Одеса, 2007. – № 18 (55). – С. 124-135.

15. Гедікова Н. П. Аспекти ліберальних пріоритетів в контексті української національної ідеології / Н. П. Гедікова // Актуальні проблеми політики: [зб. наук. праць / голов. ред. Ківалов С. В.; відп. за вип. Кормич Л. І.]. – Одеса: ПП «Фенікс», 2007. – Вип. 30. – С. 350-359.

16. Гедікова Н. П. Базові цінності сучасного ліберального феномену / Н. П. Гедікова // Актуальні проблеми політики: [зб. наук. праць / голов. ред. Ківалов С. В.; відп. за вип. Кормич Л. І.]. – Одеса: «Фенікс», 2007. – Вип. 32. – С. 393-400.

17. Гедікова Н. П. Витоки зародження українського лібералізму / Н. П. Гедікова // Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки: зб. наук. праць / наук. ред. І. М. Коваль. – 2007. – Т. 12. – Вип. 6. – С. 407-415.

18. Гедикова Н. Ф. Особенности основных либеральных идей и концепций в истории украинской государственности в конце XVIII – середине XIX столетий / Н. Ф. Гедикова // Правова держава (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова). – 2007. – № 9. – С. 267-274.

19. Гедікова Н. П. Ліберальні проекти у творчій спадщині М. П. Драгоманова / Н. П. Гедікова // Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки. – 2007. – Т. 12. – Вип. 14 – С. 112-119.

20. Гедікова Н. П. Сучасні теоретико-методологічні підходи в обґрунтуванні поняття «лібералізм» / Н. П. Гедікова // Актуальні проблеми політики: [зб. наук. праць / голов. ред. Ківалов С. В.; відп. за вип. Кормич Л. І.]. – Одеса: «Фенікс», 2008. – Вип. 33. – С. 332-340.

21. Гедікова Н. П. Сучасні тенденції взаємного зближення ліберальної і соціал-демократичної ідеологій / Н. П. Гедікова // Грані (Дніпропетровський державний університет, Центр соціально-політичних досліджень). – 2008. – № 2 (58). – С. 158-162.

22. Гедікова Н. П. Муніципальна реформа в сучасній Україні: проблеми і перспективи / Н. П. Гедікова // Грані (Дніпропетровський державний університет, Центр соціально-політичних досліджень). – 2008. – № 3 (59). – С. 140-145.

23. Гедікова Н. Практика ліберального реформування радянської системи як передумова формування сучасної української реальності / Н. П. Гедікова // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї : [зб.наук.праць / редкол. Михальченко М. І. (голова) та ін.]. – Київ ; Миколаїв, 2008. – Вип. 14. – С. 41-49.

24. Гедікова Н. П. Тенденції взаємного ідейно-ціннісного і нормативного збагачення консервативної та ліберальної ідеологій у сучасному світі / Н. П. Гедікова // Нова парадигма : [журн.наук.праць / голов. ред. Бех В. П. ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; Творче об'єднання «Нова парадигма»]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Вип. 78. – С. 66-76.

25. Гедікова Н. П. Роль соціокультурних чинників у сучасному процесі формування світогляду українського суспільства / Н. П. Гедікова // Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки. – 2008. – Т. 13. – Вип. 5. – С. 48-58.

26. Гедікова Н. П. Лібералізм і права етносоціальних спільнот: сучасний аспект / Н. П. Гедікова // Правова держава (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова). – 2008. – № 10. – С. 307-314.

27. Гедікова Н. П. Політичні партії ліберальної спрямованості в сучасній Україні: цілі, задачі, ціннісні орієнтири і соціальна база / Н. П. Гедікова // Вісник СевДТУ. Політологія : [зб.наук.праць / редкол. Артюр П. І. (відп. ред.) та ін.]. – Севастополь : Вид-во СевНТУ. – 2008. – Вип. 91. – С. 58-62.

28. Гедікова Н. П. Сучасна реальність і перспективи партій ліберальної спрямованості в Україні / Н. П. Гедікова // Держава і право. Юридичні і політичні науки : [зб.наук.праць / голов. ред. Кресіна І. О.]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – Вип. 40. – С. 614-621.

29. Гедікова Н. П. Особливості будівництва правової держави в сучасній Україні відповідно до ліберальних принципів правозаконності : матеріали щорічної загальноінститутської науково-практ. конф. [«Регіональна політика на сучасному етапі державотворення: проблеми децентралізації, ризику та перспективи впровадження»], (Одеса, 31 жовт. 2006 р.) / Одеський регіон. ін-т держ. управління при Президентові України. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2006. – С. 59-62.

30. Гедікова Н. П. Проблема політичної участі громадян в незалежній Україні: мотиваційний аспект : матеріали III міжнар. наук. конф. [«Революції в Україні у XX – XXI століттях: співзвуччя епох»], (Одеса, 16-17 бер. 2007 р.) / М-во внутр. справ України, Одеський юр. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. – С. 26-28.

31. Гедікова Н. П. Перспективи вдосконалення політико-владних відносин в Україні в системі механізму реалізації муніципальної реформи : тези доповідей XXII наук.-практ. конф. [«Соціально-політична взаємодія в сучасній

Україні: вибір шляхів державного розвитку»] (Одеса, 20 квіт. 2007 р.) / ОНУ імені І. І. Мечникова – Інститут соціальних наук, Одеська обласна Рада – Асоціація політичних наук України. – Одеса, 2007. – С. 77-80.

32. Гедікова Н. П. Лібералізм та український менталітет : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри»], (Одеса, 26 жовт. 2007 р.) / Одеський нац. морський ун-т. – Одеса : ВМВ, 2007. – С. 223-229.

33. Гедікова Н. П. Лібералізація української економіки як основа ефективного розвитку регіонів : матеріали щорічної міжнар. наук.-практ. конф. [«Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації»], (Одеса, 31 жовт. 2007 р.) : у 2 т. / Одеський регіон. ін-т держ. управління при Президентові України. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2007. – Т. 2. – С. 106-108.

34. Гедікова Н. П. Інноваційні проекти і необхідність їх здійснення в Україні з метою підвищення ефективності діяльності громадянського суспільства : матеріали І міжнар. конф. для студентів, магістрів, аспірантів, вчених [«Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій»], (Суми, 20-21 лют. 2008 р.) : у 6 ч. / М-во освіти і науки України, Сумська обл. держ. амін. [та ін.]. – Суми, 2008. – Ч. 3. – С. 95-97.

35. Гедікова Н. П. Практика ліберального реформування радянської системи кінця ХХ ст. як передумова формування сучасної української реальності : тези міжнар. наук.-практ. конф. [«Ольвійський форум-2008: стратегії України в геополітичному просторі»], (Ялта, 5-8 черв. 2008 р.) : у 2 ч. / М-во освіти і науки України, Нац. акад. наук України [та ін.]. – Ялта, Крим, Україна, 2008. – Ч. 1. – С. 39-41.

АНОТАЦІЇ

Гедікова Н.П. Ідейні та політико-правові засади лібералізму: українська перспектива. – *Рукопис*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса, 2010.

У дисертації досліджено закономірності та особливості сучасного ліберального феномену. Для їх всебічної характеристики здійснено комплексний політологічний аналіз західноєвропейської і вітчизняної ліберальної традиції. З'ясовано сутність лібералізму як соціокультурного феномену, виявлено його загальне теоретичне ядро, проаналізовано феномен лібералізму як систему цінностей, визначено провідні напрямки та течії лібералізму. Виявлено тенденції та результати зближення основних ідеологій у сучасному світі, спрогнозовано оптимальний варіант подальшого розвитку України та цивілізації в цілому.

З'ясовано особливості сучасної динаміки політико-правових і соціальних інститутів України в спектрі ліберальних пріоритетів, визначено місце і роль ліберальної системи цінностей в процесі культурної трансформації у сучасній Україні, охарактеризовано сучасні українські партії ліберальної спрямованості, запропоновано політико-правові та соціальні шляхи виходу України з складної політичної ситуації.

Ключові слова: лібералізм, ідеологія, цінності, особа, індивід, свобода, європейський лібералізм, Україна, партії ліберальної спрямованості.

Гедикова Н.Ф. Идеиные и политико-правовые основы либерализма: украинская перспектива. – *Рукопись*.

Диссертация на соискание научной степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского, Одесса, 2010.

В диссертации исследованы закономерности и особенности современного либерального феномена. Осуществлен комплексный политологический анализ общеевропейской и отечественной либеральной традиции.

В ходе исследования было выявлено, что в структуре украинской либеральной доктрины, истоки формирования которой анализируются автором начиная со времен Киевской Руси, прослеживаются элементы преемственности с общеевропейской. В данной связи отстаивается позиция, что изучение украинского либерализма необходимо проводить во взаимосвязи с рассмотрением доктринальных форм и моделей либерализма, репрезентированных европейской цивилизацией. При этом, обосновывается вывод, что именно собственные философские и политические либеральные идеи, процесс государственного строительства Украины и социокультурные факторы определили специфику украинской либеральной мысли и явились критерием качественного отличия от общеевропейской.

Дальнейшее развитие получило уточнение сущности либерализма, определено, что она состоит не в анархическом, эгоистическом индивидуализме, а в суверенной, творчески свободной личности, и именно личности, а не индивиде. Определено, что общее теоретическое ядро либерализма составляет ценность самого человека, как разумного существа, ценность его прав и свобод. Доказано, что данное ядро создает идеологическую основу феномена и объединяет его в единое политическое движение.

Исследован феномен либерализма как система ценностей, определена специфика понимания идеалов свободы, прав, равенства, индивидуализма, социально-политического плюрализма, стабильности, справедливости, автономии личности и ее приоритета по отношению к государству и обществу. Установлено, что либерализм – это не система, которая состоит из стандартных элементов, это, прежде всего совокупность определенных идей, которая имеет свои традиции, определенные рамки и намеченные пути достижения своей цели.

Основное внимание в диссертации уделено характеристике ведущих направлений и течений либерализма, его современным достижениям и нерешенным проблемам.

В частности, охарактеризованы политическое, экономическое, социальное, культурное направление либерализма, либерально-демократическое, национал-либеральное, социал-либеральное, консервативно-либеральное течения, определено, что в либеральной теории каждому из них присуща собственная система ценностей и принципов, определенные цели, задачи методы и способы их достижения и реализации.

Исследованы тенденции и результаты сближения идеологий либерализма, социал-демократии и консерватизма, взаимного идейно-ценностного и нормативного обогащения и взаимокорректированности моделей государственного устройства и управления.

В ходе исследования установлено, во-первых, тенденции взаимопроникновения и взаимообусловленности идеологий проявляется на уровне взаимного корректирования и сдерживания, которые достигаются при условии, что каждая из идеологий вступает в отношения такого рода с другой идеологией как оппонент, исходя из конкретных потребностей и условий состояния социума и цивилизации; во-вторых, определяющие ориентиры дальнейшего развития Украины и цивилизации в целом основываются приоритетно на либерально-демократических принципах и правилах.

На основе исследования особенностей современной динамики политико-правовых и социальных институтов Украины в спектре либеральных приоритетов автор пришел к выводу о том, что современное украинское общество нельзя охарактеризовать как либеральное или демократическое, а тем более как либерально-демократическое. Однако процесс утверждения идей, принципов и институтов данной модели в развитии современной украинской системы имеет свои ориентиры и определенные перспективы.

В исследовании места и роли либеральной системы ценностей в процессе культурной трансформации в современной Украине основной акцент был сделан на изучении системы национальных интересов и приоритетов, особенностей национально-культурной самоидентификации, системы ценностей, менталитета украинского народа, нации, традиций национальной культуры и морали, познавательной и просветительской способности страны.

Сравнительная характеристика основных современных украинских партий либеральной направленности дала возможность определить в их программных документах и практической деятельности общее и особенное, выделить критерии их несостоятельности на политической арене.

Предложены политико-правовые и социальные пути выхода Украины из сложной политической ситуации, которая серьезно тормозит демократическое развитие страны.

Ключевые слова: либерализм, идеология, ценности, личность, индивид, свобода, европейский либерализм, Украина, партии либеральной направленности.

Gedikova N.P. Ideologic political and legal fundamental principles of liberalism: ukrainian perspective. – *Manuscript*.

Thesis in Doctor's degree of Political Science, speciality 23.00.02 – political institutes and processes. – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, 2010.

The thesis studies modern liberal phenomenon regularities and features. Complex political analysis of European and native liberal tradition is made for their overall assessment. The liberalism root as social and cultural phenomenon is revealed as well as its theoretical nuclei; the liberalism phenomenon as a value system is analyzed; main directions and movements of liberalism are specified. Trends and the results of the closure of the modern world main ideologies are revealed, optimum alternative of Ukraine future development and civilization as a whole is forecast.

The modern dynamics features of the political law and social institutes in Ukraine in the area of liberal priorities are specified, the place and the role of liberal system values in a process of cultural transformation in modern Ukraine are defined, modern liberal Ukrainian parties are characterizes, Ukraine political, law and social ways out of difficult political situation are recommended.

Key words: liberalism, ideology, values, person, individual, freedom, west European liberalism, Ukraine, Parties of liberal direction.